

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս Ո Կ Ի Ս Տ Փ Ի Լ Ի Ս Ո Փ Ա Յ

Եթէ մէկ քաղաքի մը կամ ամբողջ երկրի մը մէջ ժողովրդեան բարոյականը կաւորուի ու մոլութիւնը կտիրէ, շատ դժուար բան է անոնց մէջ բարի եւ առաքինի մնալը: Դժուար է ըսինք, բայց անկարելի չէ. վասն զի առաքինի ու բարի վարք ունեցող մարդիկ քիչ շատ միշտ պատիւ ունեցեր են եւ հասարակաց սէրը վայելած են: Ասոր օրինակ կրնայ լինել Սոկրատ անունով աղնիւ եւ խելացի Յոյնին կեանքը, որ Քրիստոսի թուականէն 400 տարի առաջ ծնած էր Յունաստանի Աթէնք քաղաքը: Սոկրատին հայրը արձանագործ էր, ուստի իսկզբան ինքն ալ նոյն արուեստը սովորեցաւ հօրմէն. միանգամայն զինուորական կրթութիւն ալ կրնէր ու քանի մի անգամ քաջութեամբ պատերազմեցաւ իւր հայրենեացը համար: Բայց իրեն բնութեան ոչ արձանագործութիւնը յարմար էր եւ ոչ պատերազմական կրթութիւնները. բուն իրեն կոչումն էր երիտասարդներ կրթել: Մեծ սիրով եւ համբերութեամբ կսովորեցընէր անոնց՝ առանց մէկ վարձատրութեան, եւ սովորեցնելուն կերպը բոլորովին տարբեր էր սովորական դասատուութենէ: Աշակերտներուն հետ իբրեւ ընկեր կվարուէր, ու հարցմունք հարցմունքի վրայ ընելով՝ վարպետութեամբ այնպէս կրնէր որ աշակերտները իրենց պատասխաններուն մէջ կհարկադրուէին խոստովանելու թէ իրենց գիտցածները խիստ քիչ են, սուտը շատ անգամ՝ ճշմարտութեան տեղ կառնուն, սրբտերը մտքերելու չեն աշխատիր ու առաքինութեան չեն հետեւիր: Այն քարոզութիւնները այնպիսի ճարտասանութեամբ ու բա-

րեսրտութեամբ կրնէր Սոկրատ, որ ամէնքը սիրով ականջ կը դնէին իրեն խօսքերուն. իսկ ինքը այն աստիճանի մաքուր ու առաքինի կեանք կվարէր որ իրեն մօտիկ ճանչուորները մեծ համարում ու սէր ունէին վրան: Սոկրատի ժամանակը Աթենացոց վարքն ու բարքերը այն աստիճանի աւրուած էին որ թէեւ քուրմերը չաստուածներուն կողմանէ փիլիսոփայ ու իմաստուն ճանչցած էին զինքը, եւ սակայն իրեն վարդապետութեան հետեւողները քիչ էին, հետեւողներուն մէջէն եւս օմանք փառասիրութեան համար հեռացան իրմէ. իսկ չար նախանձողներուն ու թշնամիներուն թիւը խիստ մեծ էր:

Սոկրատ շատ չափաւոր կեանք կվարէր. իրեն կերածն ու խմածը հասարակ ու աթոն կերակուրներ ու ըմպելիքներ էին: Ամառն ու ձմեռը հասարակ կոտէ վերաբիւ կհագնէր. ու թէեւ ձմեռները ցուրտէ նեղութիւն կը կրէր անով, բայց իրեն գլխաւոր կանոններէն մէկը այս էր թէ մարդս պիտի կրցածի չափ պակեցընէ իրեն պիտոյնքը: Այս կանոնիս նախ ինքը հետեւելով՝ մարմինը ամրացընելու կշանար, որպէս զի կարենայ ամէն բանի դիմանալ. ոտքերը բոպիկ կը աւելէր, կրնար բոլոր գիշերները չքնանալ ու միւս օրը առանց քնհատութեան սովորական գեղեցիկ ու ճարտասան դասերը կուտար: Իրեն նախանձողներէն մէկը, որ տղայոց կրթութիւն տալով մեծ հարստութիւն գիղած էր ու անով փառաւոր կերպով կապրէր, օր մը ըսաւ Սոկրատին. «Իմաստութիւնը երջանիկ կրնէ զմարդ կըսեն. իսկ քու վրագ այն, երջանկութեան նշոյն անգամ չեմ տեսներ»

քու անցուցածդ շունի կեանք է: — Տեսնեմք թէ արդեօք ասածիդ չափ դժբաղդ եմ ես, պատասխանեց Սոկրատ: Մի կարծեր որ իմ հաստրակ կերակուրս ուժիս ու առողջութեանս վնասակար է. միթէ չես գիտեր որ այն մարդուն կերակուրը համեղ է՝ որ կերակուր քիչ ունի: Իսկ չարքաշութեան սովրելու համար ամառն ու ձմեռը մէկ վերարկուով ու ոտքերս բաց քալածս միթէ պարսաւելի է: Ձեռ գիտեր որ մարդս միշտ հարուստ չլինիր. ուստի եթէ ես ստամոքսս բարակ կերակուրներու չեմ վարժեցըներ ու շռայլութենէ կհեռանամ, ոչ թէ գէշ՝ այլ լաւ բան կընեմ: Եթէ ամէնքը փափկութեան մէջ ու շռայլութեամբ ապրէին, մեր ոչ երկրագործ կունենայինք, ոչ նաւավար եւ ոչ արհեստաւոր: Ո՞վ աւելի շահաւոր է տէրութեան ու ազգի համար. ինծի նման մարդը՝ թէ քու երջանիկ ըսածդ: Դուն կարծես թէ հարստութիւնն ու շռայլութիւնը երջանկութիւն են. իսկ ես կըսեմ թէ պիտոյքներուն սակաւութիւնը աստուածային միժակ է, եւ որչափ քիչ լինին մարդուս պիտոյքները՝ այնչափ աւելի կ'մօտենայ ինքը Աստուծոյ»:

Օր մը Սոկրատայ կինը յանդիմանեց զինքը. Սոկրատ հանգարտ կերպով պատասխան տուաւ անոր. բայց երբոր կինը քանի գնաց աւելի բորբոքեցաւ, Սոկրատ ելաւ տեղէն ու սկսաւ տունէն գէպ ի դուրս երթալ. անով կնիկը աւելի եւս բարկացաւ. ջրով լեցուն ամանն առաւ, վազեց ետեւէն, ու բոլոր ջուրը էրկանը վրայ թափեց: «Գիտէի այնպէս լինելիքն, ըսաւ փիլիսոփան՝ զարմացած կեցած դրացիներուն. վասն զի ամպ գոռալը առանց անձրեւի չլինիր»:

Օր մը Սոկրատ փողոցին մէջ անուանի քաղաքացիի մը պատահելով՝ բարեւ տուաւ անոր. քաղաքացին առանց բարեւը առնելու՝ արհամարհանօք անցաւ քովէն: Սոկրատայ աշակերտները սաստիկ բարկացան

քաղաքացւոյն վարմունքին. «Թողէք, ըսաւ անոնց Սոկրատ. եթէ դէմքով ինծմէ տը գեղ մարդու մը հանդիպէինք, բարկութիւններդ պիտի չշարժէր. ուրեմն ինչո՞ւ անոր ինծի չափ քաղաքավարութիւն չունեցածին կբարկանաք»:

Օր մը ազնիւ Աթենացւոյն մէկը գանգատ կընէր Սոկրատին որ Աթէնքի մէջ ամէն բան սաստիկ սուղ է, եւ օրինակ կըբերէր ծիրանիներու, ազնիւ գինիներու եւ ուրիշ թանկագին բաներու գինները: Սոկրատ տարաւ զինքը ալիւրի, ձիթապտոյց եւ հասարակ հագուստներու աժաննոց խանութները «Կտեսնես, ըսաւ, որ Աթէնքի մէջ ամէն բան աժան է»:

Մարդուն մէկը՝ ուրիշ քաղաքէ մը ոտքով Աթէնք եկած լինելով՝ գանգատ կընէր ոտքով ճամբորդութեան դժուարութիւններուն վրայ: «Գերի ունէիր հետդ, հարցուց իրեն Սոկրատ: — Այո՝ — Ձեռքը բան կ'սր, հարցուց նորէն Սոկրատ: — Այո՛, կապոց մը տուած էի իրեն տանելու: — Շատ հոգնած պիտի լինի ուրեմն գերիդ: — Ոչ, ես զինքը բաւական հեռու տեղ զրկեցի նորէն: — Կտեսնես, ըսաւ Սոկրատ. դուն բազմին պարգեւները կ'վայելես, իսկ գերիդ ընութեան պարգեւները: Դուն հարուստ ու ազատ ես, բայց տկար. իսկ նա՝ թէեւ աղքատ է եւ գերի, բայց միանգամայն առողջ է եւ զօրաւոր. դու ինքդ ըսէ, երկուսիդ մէջ ո՞վ է բազաւորը»:

Սոկրատին աշակերտներէն Անիստրենիս անունով մէկը աշխարհիս ունայնութիւնը իւր վարժապետէն ալ աւելի հասկըցած ձեւաճառով՝ պատըռտած վերարկուով քալելու ելաւ փողոցները, որպէս զի տեսնեն ու զարմանան ուրիշները: «Բարեկամ, բարեկամ, կանչեց իրեն Սոկրատ. վերարկուիդ ամէն մէկ ծակերէն անափառութիւն կերելի»:

Սոկրատ՝ Քսենոփոն անունով երիտասարդ մը կողքէր իրեն աշակերտ ընել. նեղ տեղ

մը պատահելով անոր, գաւազանովը բռնեց ճամբան ու հարցուց անոր.

« Ալիւրը ո՞ւր կ'ծախեն :

— Խանութը :

— Իւզը ո՞ւր կ'ծախեն :

— Նոյնպէս հոն :

— Ո՞ւր պէտք է երթալ իմաստուն ու առաքինի լինելու համար » :

Երիտասարդը չէր գիտեր թէ ինչ պատասխան տայ :

« Արի հետո, ըսաւ Սոկրատ, ես քեզի կ'ըսուցնեմ » : Այնուհետեւ երիտասարդն ու Սոկրատը մեծ բարեկամ եղան :

Պատերազմի մը մէջ Քսենոփոն՝ առած վէրքերէն տկարացած լինելով՝ ձիէն ընկաւ. Սոկրատ իսկոյն վրայ հասաւ, շալկեց զինքն ու պատերազմին մէջէն դուրս հանեց. Ուրիշ երիտասարդ մը շատ կուզէր Սոկրատայ աշակերտ լինել, բայց աղքատ լինելուն պատճառաւ կ'բաշուէր գիմացը ելնելու : Սոկրատ հասկընալով անոր բաղձանքը՝ օր մը հարցուց անոր թէ ինչո՞ւ իրմէ հեռու կ'բալէ : — Վասն զի դասերուդ համար վրձարելու ստակ չունիմ » պատասխանեց երիտասարդը : — Դուն քեզի ոչնչի տեղ կ'զնես ուրեմն, ըսաւ Սոկրատ. միթէ ինքզինքդ ինծի տալովդ՝ բան մը տուած չես ինչի ինծի » : Երիտասարդը Սոկրատին անձնանուէր աշակերտներէն մէկն եղաւ : Շատ աշակերտներ հեռու տեղերէ ստքով կուգային Սոկրատայ խրատները լսելու :

Սոկրատայ թշնամիներն ու նախանձողները ամէն հնարք կ'գործածէին որ վնասեն իրեն՝ թէ ծաղրելով եւ թէ երիտասարդներուն բարքն ու վարքը կաւրէ եւ անոնց անաստուածութիւն կ'բարոզէ ասելով : Այս տեսակ զրպարտութիւններ վրան դնելով՝ սկսան պահանջել որ Սոկրատ գատաստանի կանչուի ու գատապարտուի : Դատաւորները տգէտ լինելով՝ Սոկրատայ վարդապետու-

թեան վսեմութիւնը հասկընալու մարդիկ չէին ու չէին ալ ճանչնար զինքը : Իսկ 72 տարեկան Սոկրատը չուզեց մանրամասն հերքումն ընել թշնամեաց անիրաւ զրպարտութեանը. կարճառօտ ու պարզ կերպով բացատրեց թէ իրեն երեսուն տարուան ջանքը՝ իւր քաղաքակիցներն առաքինի ու երջանիկ ընել եղած է, եւ թէ այն բանին մասնաւոր կոչում ունեցած է : Ծերունոյն այն վսեմ ու պարզ խօսքերը բարկացուցին գատաւորները, որ այն ատենուան Յունաստանի սովորութեամբ՝ մեղաներու ու արտասուքներու հետ մէկտեղ երկար պաշտպանողական ճառեր կ'սպասէին իրմէ. ուստի հրամայեցին որ իսկոյն բանտը դրուի Սոկրատ : Բարեկամներէն մէկը երկար ջատագովական ճառ մը բերաւ հոն իրեն ու սկսաւ խնդրել որ բերնուց սովրի զայն : Սոկրատ կարգաց ճառը, հաւնեցաւ, բայց չընդունեցաւ, ասելով. « Եթէ դուն ինծի բարակ գուրպաներ բերած լինէիր, չէի ընդուներ զանոնք՝ էրիկ մարդու անվայել բան եղածին համար » : — Դատաստանատան ժողովոյն երկրորդ նիստին նորէն կանչուեցաւ Սոկրատ, ու հոն ի մահ գատապարտուեցաւ : Այն վրձիւը առանց այլայլութեան ընդունեցաւ Սոկրատ, զինքը պաշտպանել ուզող գատաւորներուն շնորհակալ եղաւ, իրեն դէմ եղողներուն ներեց, ու վեհանձնութեամբ ելաւ գատաստանատունէն, բանտը դարձաւ : Այն միջոցին բարեկամները զինքը փախցընելու գիտաւորութեան մէջ էին : Պահապանը կաշառուած էր, ու բանտին դռները բաց : Սոկրատ յանձն չառաւ փախչիլ, ըսելով թէ միշտ եւ ամէն տեղ օրինաց պէտք է հնազանդիլ : Ամօթով ու տխրութեամբ հեռացան իրմէ բարեկամները : Միւս առաւօտը որ վերջին օրն էր, նորէն ժողովուեցան իրեն քով բարեկամները. կինն ալ եկաւ հոն՝ փոքր տղան գիրկը առած, ու իրեն լացովն ու ողբովը ամենուն սիրտը շարժեց. Սոկ-

րատ խնդրեց որ հեռացնեն կինը բանտէն: «Ո՛հ, կըսէր բարեկամներուն մէկը լալով, անպարտ տեղը դատապարտուեցար: — Մի-թէ կուզէիր որ յանցանքի համար գա-տապարտուէիր» ըսաւ ծերունին ժպտելով: Այնուհետեւ սկսաւ մահուան ու կենաց վը-րայ խօսիլ. յայտնեց իրեն յոյսը թէ մար-դուս կեանքը մահով չպիտի վերջանայ, եւ թէ հոգին անմահ է, եւ այլն: Մինչեւ իրիկուն այն բաներուն վրայ խօսելէն ետեւ՝ լուացուեցաւ, «Որպէս զի, կըսէր, կնիկ-ները մեռել լուանալու անախորժ պաշտօ-նէն ազատեմ»: Երբոր ամանով թոյնը բե-րին իրեն, հարցուց ծառային թէ «Ի՞նչ կեր-պով խմելու է զայն: — Խմելէ՞ք վերջը՝ մին-չեւ որ ուժէ ընկնիս՝ սենեկին մէջ քալէ ու յետոյ պառկէ» ըսաւ ծառան: Սոկրատ ա-ռաւ թունով ամանը ձեռքը, աղօթք բրաւ չաստուածներուն որ իրեն բարի վերջ տան, ու հանգարտ կերպով առանց այլայլելու խը-

մեց թոյնը: Քովի բարեկամներն ու աշա-կերտները սկսան ողբալ ու լալ: «Մի՛ ընէք այդպէս, ըսաւ անոնց Սոկրատ. անոր հա-մար չէր որ այս առաւօտ կնիկմարդիկը հեռացընել տուի»: Երբոր թոյնը սկսաւ ներ-գործել, մտաւ անկողին ու ըսաւ, «Բարե-կամք, չաստուածներուն հաւ զոհելու է, վասն զի առողջանալու վրայ եմ: (Հին ա-տենը երբոր մէկը առողջանար՝ հաւ մը կըզո-հէին չաստուածներուն): Այնուհետեւ փաթ-թուեցաւ վերարկուն մէջ ու հոգին տուաւ:

Սոկրատայ մահուանէն ետեւ աշակերտ-ներուն անոր վրայ ունեցած սէրը չպակ-սեցաւ ամենեւին: Անոր վարդապետութիւն-ներն ու խելացի խօսքերը ժողովրդեան մէջ բերնէ բերան կանցնէին. շատերը գրի կանցուէին եւ այն գրուածքներէն մէկ քա-նին այժմ ալ կան: Իմաստութեան գանձ են անոնք, եւ կարգացող ու հասկըցողներուն մեծ ու վսեմ՝ զուարճութիւն կպատճառեն:

ԹԱՐԳՄ. Ի ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆԷ:

Մ Ա Ն Ր Ա Ղ Ո Ւ Ր Ք

ՀԻՒՍԻՍԱՅԳ.

Հիւսիսայգ կամ հիւսիսային արշալոյս ըսուած գեղեցիկ օգերեւոյթը տեսնուեցաւ Փեթրպուրկ եւ շրջակայքը օգոստոսի 2-ին՝ կէս գիշերէն ժամ ուկէս առաջ, եւ տասը վայրկենի չափ տեւեց: Պայծառութիւնը խիստ շատ էր կըսեն, մանա-ւանդ տեղ տեղ, եւ փունջ մը լոյս ունէր այն-չափ երկայն որ մինչեւ Մեծ Արջ համաստեղու-թեան պոչին կհասնէր: Տարւոյն այս միջոցին Հիւսիսայգ երեւնալը կարգէ դուրս բան կհա-մարուի:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԹՂԹԱՏԱՆՑ ԵԿԱՄՈՒՏԸ.

Թղթատանց կառավարութենէն հրատարա-կուած տեղեկութեան նայելով, 1862 տարւոյն

մէջ՝ նամակներու եւ ամէն տեսակ ծրարներու երթեւեկութենէն առնուած եկամուտն եղեր է 7 միլիոն 248 հազար 75 ռուպլի եւ 16 քոփէկ: Այս գումարին վրայ կրնայ զարնուիլ նաեւ այն թղթակցութեանց ծախքը որ վճարք չունին՝ իբ-րեւ արքունի թղթակցութիւնք, եւ 7 միլիոն 812 հազարէն աւելի է:

ԹԱՅՂԱՆԻ ԱՌՈՒՏՈՒՐԸ.

Այս տարի յունուարի 1-էն մինչեւ յուլիսի 1, Թայդանի նաւահանգստէն դուրս երկիրներ յու-ղարկուած գլխաւոր ապրանքներուն գինն եղեր է 3 միլիոն 988 հազար 965 ռուպլի. իսկ անցած տարի նոյն միջոցին եղեր էր 2 միլիոն 533 հա-զար 475 ռուպլի արծաթ: